

ЗАСТОСУВАННЯ КУСКОВО–СТЕПЕНЕВИХ АПРОКСИМАЦІЙ МСЕ ДЛЯ СИНГУЛЯРНО ЗБУРЕНИХ ЗАДАЧ АДВЕКЦІЇ – ДИФУЗІЇ – РЕАКЦІЇ

Аркадій Кіндибалюк¹, Г. Шинкаренко^{1,2}

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, e-mail: a.kindybaluk@mail.ru

²Опольський політехнічний університет,
вул. Прушковська, 76, Ополь, 45-758, e-mail: h.shynkarenko@gmail.com

На прикладі сингулярно збурених задач адвекції–дифузії та адвекції–дифузії–реакції доведено ефективність застосування кусково-степеневих базисних функцій. Проаналізовано результати обчислювальних схем за різних способів вибору параметра кусково-степеневих апроксимацій. Розглянуто модельні задачі як з постійними та зі змінними коефіцієнтами.

Ключові слова: метод скінченних елементів, стабілізовані схеми, кусково-степеневі базисні функції, сингулярно збурена крайова задача, рівняння адвекції–дифузії, рівняння адвекції–дифузії–реакції.

1. ВСТУП

Задачі міграції домішок відіграють важливу роль у моделюванні гідродинамічних процесів [4]. За деяких фізичних умов такі задачі стають сингулярно збуреними, а класичні схеми методу скінченних різниць чи методу скінченних елементів виявляються непридатними для проведення обчислень [9].

Початком розвитку обчислювальних схем для такого ґатунку задач можна вважати роботу Ільїна-Саусвела [9]. Протягом наступних десятирок різні підходи поділилися на дві фундаментальні групи, а саме стабілізаційні схеми та адаптивні. Перевагою адаптивних схем є те, що можемо отримати розв'язок з деякою наперед заданою точністю і зазвичай похибка стосовно точного розв'язку є однаковою на усіх скінченних елементах. Проте такий підхід потребує виконання багатьох ітерацій. Ідеєю стабілізаційних схем є штучне підвищення коефіцієнта дифузії. Серед таких підходів можна виділити протипотокові схеми [8], апроксимації Хемкера [6, 7], експоненціальні базисні функції [5] методу скінченних елементів. Для розв'язування сингулярно збурених задач адвекції-дифузії та дифузії-реакції запропоновано використовувати кусково-степеневі базисні функції [1-3].

Мета праці – визначити застосування степеневих апроксимацій для задач адвекції–дифузії–реакції з постійними та змінними коефіцієнтами.

Стаття побудована так: у другому пункті сформульовано задачу, у третьому – наведені кусково-степеневі апроксимації МСЕ. У четвертому пункті наведено числові результати для рівняння адвекції-дифузії з постійними коефіцієнтами. У п'ятому пункті наведено результати для задачі адвекції-дифузії-реакції, а у шостому пункті – результати для задачі адвекції-дифузії зі змінними коефіцієнтами.

2. ФОРМУЛЮВАННЯ ЗАДАЧІ

Розглянемо модельну крайову задачу для рівняння адвекції-дифузії-реакції з постійними коефіцієнтами [5]

$$\begin{cases} \text{знайти функцію } u = u(x) \text{ таку, що} \\ -u'' + \beta(x)u' + \sigma(x)u = f(x) \text{ на } \Omega := (0, 1), u(0) = u(1) = 0, \end{cases} \quad (2.1)$$

де число Пекле $Pe = \|\beta\|_\infty$ характеризує відношення швидкості адвекційних процесів до дифузійних процесів. Якщо $Pe \rightarrow \infty$, то задача (2.1) сингулярно-збурена і породжує нестійкість стандартних схем МСЕ.

Варіаційне формулювання задачі (2.1) набуло вигляду

$$\begin{cases} \text{задано простір } V = H_0^1(\Omega) = \{v \in H^1(\Omega) : v(0) = v(1) = 0\}, \\ \text{знайти } u \in V \text{ такий, що } a(u, v) = \langle l, v \rangle \forall v \in V, \end{cases} \quad (2.2)$$

де

$$a(u, v) := \int_0^1 (u'v' + Peu'v + uv) dx = \int_0^1 (u'(v' + Pev) + uv) dx, \langle l, v \rangle = \int_0^1 f v dx, \forall u, v \in V.$$

3. КУСКОВО–СТЕПЕНЕВА АПРОКСИМАЦІЯ МСЕ

Зафіксуємо натуральне N та поділимо відрізок $[0, 1]$ на інтервали $K_{i+1/2} := (x_i, x_{i+1})$ довжини $h_{i+1/2} = x_{i+1} - x_i > 0, i = 0, \dots, N-1$.

Дробовим індексом позначаємо номер інтервалу і певні його характеристики. Наприклад, $x_{i+1/2} = 1/2(x_{i+1} + x_i)$ – центр ваги інтервалу $K_{i+1/2} := (x_i, x_{i+1})$, $\{u(x)\}_{i+1/2} = u_{i+1/2}$ – значення функції $u(x)$ у точці $x = x_{i+1/2}$.

Нехай задано достатньо регулярну функцію $u = u(x)$. Для довільного $\alpha > 0$ на кожному з інтервалів виберемо апроксимаційний поліном у вигляді лінійної комбінації

$$\begin{aligned} u(x) \approx u_{I, i+1/2}(x, \alpha_{i+1/2}) &= u(x_i)\phi_i(x, \alpha_{i+1/2}) + \\ &+ u(x_{i+1})\phi_{i+1}(x, \alpha_{i+1/2}), \quad \forall x \in \overline{K_{i+1/2}}, \quad i = 0, \dots, N-1 \end{aligned} \quad (3.1)$$

степеневих функцій

$$\begin{cases} \phi_i(x, \alpha_{i+1/2}) = 1 - (\omega_i(x))^{\alpha_{i+1/2}}, \\ \phi_{i+1}(x, \alpha_{i+1/2}) = 1 - \phi_i(\alpha_{i+1/2}, x), \end{cases} \quad (3.2)$$

де $\omega_i = (x - x_{i-1})/h_{i+1/2}$, а стала $\alpha_{i+1/2} > 0$ відіграє роль параметра апроксимації та стабілізації [2] для задачі (2.2).

Якщо задано функцію $u \in C([0, 1])$, то кусково-визначена функція у (3.1) $u_I(x, \alpha)$ буде також кусково-визначеною на відрізку $[0, 1]$ і її можна подати у вигляді:

$$u_I(x, \alpha) = \sum_{i=0}^N u_i \phi_i(x, \alpha_{i+1/2}), \quad \forall x \in [0, 1]. \quad (3.3)$$

Тут базис інтерполяції набув вигляду

$$\begin{aligned} \text{supp } \phi_0 &= \overline{K_{1/2}}, \quad \phi_0(x) = 1 - (\omega_1(x))^{\alpha_{1/2}}, \\ \text{supp } \phi_i &= \overline{K_{i-1/2}} \cup \overline{K_{i+1/2}}, \quad \phi_i(x) = \begin{cases} (\omega_i(x))^{\alpha_{i-1/2}}, & x \in \overline{K_{i-1/2}}, \\ 1 - (\omega_{i+1}(x))^{\alpha_{i+1/2}}, & x \in \overline{K_{i+1/2}}, \end{cases} \quad i = \overline{1, N-1}, \\ \text{supp } \phi_N &= \overline{K_{N-1/2}}, \quad \phi_N(x) = (\omega_N(x))^{\alpha_{N-1/2}}. \end{aligned} \quad (3.4)$$

Вважатимемо, що саме ця система функцій формує простір апроксимацій простору V_h .

4. АНАЛІЗ ЧИСЛОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ: РІВНЯННЯ АДВЕКЦІЇ-ДИФУЗІЇ

Приклад 1. В [2] наведені похибки апроксимацій у просторі $L_2(\Omega)$ для крайової задачі (2.1) при значеннях параметрів $Pe=10^3$, $f=10^3$, тобто крайову задачу вигляду [3]

$$\begin{cases} \text{знайти функцію } u = u(x) \text{ таку, що} \\ -u'' + 10^3 u' = 10^3 \text{ на } \Omega := (0, 1), \\ u(0) = u(1) = 0. \end{cases} \quad (4.1)$$

Щоб мати уявлення про характер розв'язку задачі (4.1), ми подаємо її точний розв'язок $u(x) = (x - ((\exp(10^3 x) - 1) / (\exp(10^3) - 1)))$.

Особливість розв'язку полягає у тому, що експоненціальна складова породжує так званий примежовий шар, який відображається у тому, що похідні такого розв'язку в околі $x=1$ можуть набувати дуже великих значень.

Далі наводимо норми похибок апроксимацій різного типу стосовно точного розв'язку задачі (2.1) в просторі $V = H_0^1(\Omega)$. Нехай $u_{h,1}$ – апроксимація розв'язку, отримана з використанням лінійних базисних функцій на кроці h , $u_{h,E}$ – апроксимація розв'язку, отримана з використанням експоненціальних базисних функцій на кроці h , $u_{h,\tilde{\alpha}}$ – апроксимація розв'язку, отримана з використанням степеневих базисних функцій на кроці h . Крім того, норму в просторі $H_0^1(\Omega)$ обчислюватимемо за формулою $\|u\|_V = \int_0^1 (u')^2 dx$.

$$\text{Порядок збіжності [5] обчислюємо згідно з формулою } p_h = \log_2 \left(\frac{\|u - v_h\|_V}{\|u - v_{h/2}\|_V} \right).$$

Обчислення проводили у пакеті символьного обчислення Mathematica 7.0, та значення похибок у нормах простору $L^2(\Omega)$ наведено у табл. 1, значення похибок у нормах простору V у табл. 2, а порядки збіжності у нормі простору $L^2(\Omega)$ та простору V наведено, відповідно, у табл. 3 і 4. Параметр стабілізації вибрали таким: $\tilde{\alpha} = 1 + Pe h$.

Таблиця 1

Норми похибок апроксимацій у нормі простору $L^2(\Omega)$ для лінійних,
експоненціальних і степеневих апроксимацій

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\tilde{\alpha}}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	2.49812	0.0564427	0.0564388
1/20	0.468522	0.0275747	0.0275746
1/40	0.158986	0.0131466	0.0131504
1/80	0.0760676	0.00594422	0.00597802
1/160	0.0333322	0.00238438	0.00267332

1/320	0.0120817	0.000778643	0.00153299
1/640	0.0035535	0.000214696	0.000693529
1/1280	0.0009344	0.000055185	0.000230716
1/2560	0.0002368	0.0000138957	0.0000662386

Таблиця 2

Норми похибок апроксимацій у нормі простору V

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\tilde{\alpha}}\ _V$
1/10	53.8986	7.06974	7.06977
1/20	34.0224	4.93193	4.93459
1/40	29.2209	3.43484	3.44995
1/80	26.9204	2.35614	2.45148
1/160	22.7296	1.56039	2.1256
1/320	16.1631	1.00089	2.75319
1/640	9.45454	0.700474	2.86488
1/1280	4.98537	0.587478	2.06338
1/2560	2.56853	0.554325	1.27347

Таблиця 3

Порядки збіжності у нормі простору $L^2(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\tilde{\alpha}}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	2.41465	1.03337	1.03335
1/20	1.55922	1.06863	1.06824
1/40	1.06355	1.14513	1.13736
1/80	1.19036	1.31787	1.16104
1/160	1.46409	1.61458	0.802286
1/320	1.76552	1.85867	1.14432
1/640	1.92698	1.95995	1.58784
1/1280	1.98052	1.98964	1.80037

Таблиця 4

Порядки збіжності у нормі простору $H_0^1(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\tilde{\alpha}}\ _V$
1/10	0.663764	0.510287	0.509641
1/20	0.219481	0.520924	0.515343
1/40	0.118303	0.543926	0.492894
1/80	0.244128	0.594485	0.204953
1/160	0.491865	0.640917	-0.372185
1/320	0.773626	0.514496	-0.0575749
1/640	0.923306	0.254051	0.473563
1/1280	0.956761	0.0836768	0.696249

Отже, якщо великі кроки дискретизації, то степеневі апроксимації відтворюють поведінку експоненціальних апроксимацій. При малих кроках степеневі апроксимації відтворюють поведінку лінійних апроксимацій. У редукції степеневих базисних функцій до лінійних базисних функцій простежується збільшення похибки, оскільки параметр стабілізації вибирають з умови коректності обчислювальної схеми.

Приклад 2. Розглянемо крайову задачу подібну до крайової задачі (4.1), але при значеннях параметрів $Pe = 10^5$, $f = 10^5$, тобто крайову задачу вигляду:

$$\begin{cases} \text{знайти функцію } u = u(x) \text{ таку, що} \\ -u'' + 10^5 u' = 10^5 \text{ на } \Omega := (0, 1), \\ u(0) = u(1) = 0. \end{cases} \quad (4.2)$$

Щоб мати уявлення про характер розв'язку задачі (4.2), ми наводимо її точний розв'язок:

$$u(x) = \left(x - \frac{\exp(10^5 x) - 1}{\exp(10^5) - 1} \right).$$

Особливість розв'язку полягає у тому, що експоненціальна складова породжує так званий примежовий шар, який відображається у тому, що похідні такого розв'язку в околі $x = 1$ можуть набувати дуже великих значень. Наша мета – простежити за характером зміни похибок на рідких сітках за великого числа Пекле. Крім того, для коректного розв'язання задачі (4.2) необхідно щонайменше $5 \cdot 10^4$ вузлів. Оскільки в попередньому прикладі досліджено поведінку схем в умовах такої кількості вузлів, що забезпечує коректність схеми з використанням лінійних апроксимацій, то у цьому прикладі дослідимо поведінку схем на таких кроках, де коректність для лінійних апроксимацій не забезпечується.

Таблиця 5

Норми похибок апроксимацій у нормі $L^2(\Omega)$ для лінійних, експоненціальних і степеневих апроксимацій

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	288.243	0.057735	0.057735
1/20	71.7375	0.0288675	0.0288675
1/40	17.6163	0.0144338	0.0144338
1/80	4.10635	0.00720256	0.00720256
1/160	0.811954	0.00359514	0.00359514
1/320	0.205775	0.00179127	0.00179128
1/640	0.100811	0.000889138	0.000889152
1/1280	0.0503352	0.0004381	0.000438217
1/2560	0.0250351	0.000212611	0.00021357
1/5120	0.0122802	0.0000999298	0.000107914
1/10240	0.00575637	0.0000437544	0.0000929624
1/20480	0.00238399	0.0000164153	0.000167091
1/40960	0.000797049	4.9887 10 ⁻⁶	0.00034935

1/81920	0.000222523	1.3291 10-6	0.000222523
1/163840	0.0000574359	3.3807 10-7	0.0000574359

Таблиця 6

Норми похибок апроксимацій у нормі простору V

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _V$
1/10	5000.	0.084465	0.084465
1/20	2500.02	0.0821168	0.0821168
1/40	1250.21	10.5941	10.5941
1/80	647.347	18.5993	18.5994
1/160	391.546	17.369	17.3693
1/320	317.573	12.5563	12.5575
1/640	312.224	8.83943	8.85256
1/1280	308.235	6.24956	6.33278
1/2560	300.433	4.41871	4.87963
1/5120	285.348	3.12393	5.26707
1/10240	256.918	2.20827	9.19325
1/20480	206.175	1.57216	20.1389
1/40960	135.954	1.20269	57.2944
1/81920	75.5953	1.05556	75.5953
1/163840	38.9899	1.01186	38.9899

Таблиця 7

Порядки збіжності у нормі $L^2(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	2.00648	1.	1.
1/20	2.02582	1.	1.
1/40	2.10098	1.00287	1.00287
1/80	2.33839	1.00246	1.00246
1/160	1.98033	1.00506	1.00506
1/320	1.02942	1.01051	1.01048
1/640	1.00201	1.02115	1.02078
1/1280	1.00761	1.04305	1.03689
1/2560	1.02762	1.08923	0.984872
1/5120	1.0931	1.19149	0.215168
1/10240	1.27178	1.41438	-0.845911
1/20480	1.58064	1.71831	-1.06404
1/40960	1.84071	1.90812	0.650717
1/81920	1.95393	1.97512	1.95393

Таблиця 8

Порядки збіжності у нормі $H_0^1(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _V$
1/10	0.999987	0.0406757	0.0406757
1/20	0.999774	-7.01137	-7.01137
1/40	0.949555	-0.81198	-0.81198
1/80	0.725356	0.0987293	0.0987293
1/160	0.302093	0.468102	0.468102
1/320	0.0245089	0.506389	0.506389
1/640	0.0185494	0.500199	0.500199
1/1280	0.0369888	0.500131	0.500131
1/2560	0.0743192	0.500262	0.500262
1/5120	0.151417	0.500443	0.500443
1/10240	0.317439	0.49017	0.49017
1/20480	0.600753	0.386485	0.386485
1/40960	0.846747	0.188259	0.188259
1/81920	0.955197	0.0609992	0.0609992

Приклад 3. Розглянемо крайову задачу подібну до крайової задачі (4.1), але при такому наборі вхідних даних:

$$Pe = 10^3, f(x) = 1024(-1+x)^2 x^2 (2000x^3 - 3014x^2 + 1014x - 3).$$

Особливістю цієї задачі є той факт, що розв'язком є поліном вигляду

$$u(x) = 256x^4(1-x)^4.$$

Таблиця 9

Норми похибок апроксимацій у нормі простору $L^2(\Omega)$ для лінійних, експоненціальних і степеневих апроксимацій

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	0.0200819	0.0685625	0.0685823
1/20	0.00421008	0.0328795	0.032918
1/40	0.00101887	0.0153852	0.015456
1/80	0.000253264	0.00672733	0.00684222
1/160	0.0000632369	0.0025513	0.00266967
1/320	0.0000158045	0.00079171	0.000783989
1/640	3.95083 10 ⁻⁶	0.000213404	3.95083 10 ⁻⁶
1/1280	9.87689 10 ⁻⁷	0.0000544808	9.87689 10 ⁻⁷

Таблиця 10

Норми похибок апроксимацій у нормі простору V

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _V$
1/10	0.593486	16.8862	16.8862
1/20	0.264628	11.8186	11.8186
1/40	0.128988	8.18104	8.18103
1/80	0.0640983	5.52767	5.52764
1/160	0.0320003	3.52674	3.51675
1/320	0.015994	2.02721	1.80938
1/640	0.00799626	1.06702	0.00799626
1/1280	0.00399803	0.54134	0.00399803

Таблиця 11

Порядки збіжності у нормі простору $L^2(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	2.25398	1.06023	1.05896
1/20	2.04688	1.09565	1.09071
1/40	2.00825	1.19344	1.17563
1/80	2.0018	1.3988	1.3578
1/160	2.00043	1.68819	1.76776
1/320	2.00011	1.89138	7.63253
1/640	2.00003	1.96977	2.00003

Таблиця 12

Порядки збіжності у нормах простору $H_0^1(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _V$
1/10	1.16525	0.514789	0.514788
1/20	1.03672	0.530698	0.530698
1/40	1.00888	0.565612	0.565619
1/80	1.0022	0.648335	0.652421
1/160	1.00055	0.798841	0.958749
1/320	1.00014	0.925908	7.82195
1/640	1.00003	0.978981	1.00003

5. АНАЛІЗ ЧИСЛОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ: РІВНЯННЯ АДВЕКЦІЇ – ДИФУЗІЇ – РЕАКЦІЇ

Приклад 4. Розглянемо крайову задачу адвекції – дифузії – реакції такого вигляду [4]:

$$\begin{cases} \text{знайти функцію } u = u(x) \text{ таку, що} \\ -0,01u'' + (1 + 2x)u' + 2u = 6x^2 + 2x - 0,02 + 2e^{-200}/(1 - e^{-200}) \text{ на } \Omega := (0, 1), \\ u(0) = u(1) = 0. \end{cases} \quad (5.1)$$

Точний розв'язок задачі (5.1) набуває вигляду

$$u(x) = (1 - \exp(100x(1+x)) - x^2 + x^2 \exp(200)) / (-1 + \exp(200)).$$

Для розв'язування такої задачі застосуємо схему МСЕ з лінійними, експоненціальними та степеневими базисними функціями. Результати обчислень подано у табл. 13-16.

Таблиця 13

Норми похибок апроксимацій у нормі простору $L^2(\Omega)$ для лінійних,
експоненціальних і степеневих апроксимацій

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	0.367502	0.151112	0.0403306
1/20	0.167489	0.112198	0.0169498
1/40	0.0764126	0.0920989	0.00563069
1/80	0.0294262	0.0857084	0.0111359
1/160	0.00909184	0.0881485	0.0189061
1/320	0.00244032	0.0921669	0.0162281
1/640	0.00062209	0.0949716	0.0159362
1/1280	0.000156302	0.0965655	0.0158961
1/5120	0.0000391246	0.0974078	0.0158882

Таблиця 14

Норми похибок апроксимацій у нормі простору V

Крок h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _V$
1/10	16.2049	5.37537	3.90577
1/20	15.0224	3.95959	2.66523
1/40	13.1372	3.06547	1.8255
1/80	9.86499	2.62215	1.89404
1/160	6.03946	2.56638	6.17233
1/320	3.23355	2.65175	3.32756
1/640	1.64748	2.72997	1.74193
1/1280	0.827724	2.77767	0.963162
1/5120	0.414365	2.80352	0.628194

Таблиця 15

Порядки збіжності у нормі простору $L^2(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/10	1.13369	0.429575	1.25061
1/20	1.13219	0.284787	1.58988
1/40	1.37671	0.103748	-0.98383
1/80	1.69446	-0.0404992	-0.763641
1/160	1.8975	-0.064312	0.220363
1/320	1.97188	-0.0432478	0.0261835
1/640	1.99279	-0.0240116	0.00363939
1/1280	1.99819	-0.0125305	0.000711744

Таблиця 16

Порядки збіжності у нормі простору $H_0^1(\Omega)$

p_h при h	$\ u - u_{h,1}\ _V$	$\ u - u_{h,E}\ _V$	$\ u - u_{h,\alpha}\ _V$
1/10	0.109318	0.441012	0.551345
1/20	0.193452	0.369244	0.545972
1/40	0.413269	0.225354	-0.0531798
1/80	0.707899	0.0310162	-1.70435
1/160	0.901302	-0.0472093	0.891349
1/320	0.972858	-0.0419386	0.933776
1/640	0.993038	-0.024989	0.85484
1/1280	0.998248	-0.0133649	0.616567

6. АНАЛІЗ ЧИСЛОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ: РІВНЯННЯ АДВЕКЦІЇ-ДИФУЗІЇ ЗІ ЗМІННИМИ КОЕФІЦІЄНТАМИ

Приклад 1. Розглянемо таку крайову задачу:

$$\begin{cases} \text{знайти функцію } u = u(x) \text{ таку, що} \\ -u'' + 8000(x - 1/2)^2 u' = 400 \text{ на } \Omega := (0, 1), \\ u(0) = u(1) = 0. \end{cases} \quad (6.1)$$

Особливістю задачі (6.1) є те, що в околі $x = 1/2$ є внутрішній шар, в околі $x = 1$ – примежовий шар, а також точний розв’язок для задачі (6.1) невідомий. З огляду на таку обставину розглядатимемо апостеріорні оцінки похибок.

На рис. 1 подаємо графіки наближеного розв’язку при двадцяти скінченних елементах. На рис. 1, а. зображено графік, отриманий з використанням лінійних базисних функцій МСЕ, а на рис. 1, б. зображено графік, отриманий з використанням степеневих базисних функцій МСЕ.

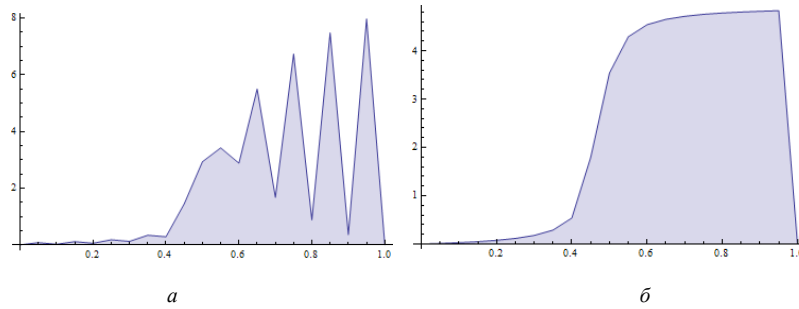

Рис. 1. *a)* наближений розв'язок, отриманий з використанням лінійних базисних функцій МСЕ при кількості скінченних елементів $N = 20$; *б)* розв'язок, отриманий з використанням степеневих та експоненціальних базисних функцій МСЕ при кількості скінченних елементів $N = 20$

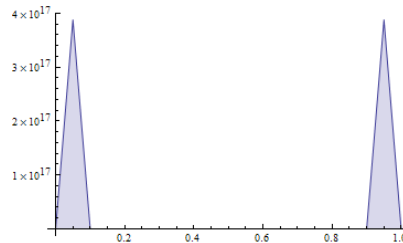

Рис. 2. Значення параметра стабілізації для експоненціальних базисних функцій МСЕ при кількості скінченних елементів $N = 20$

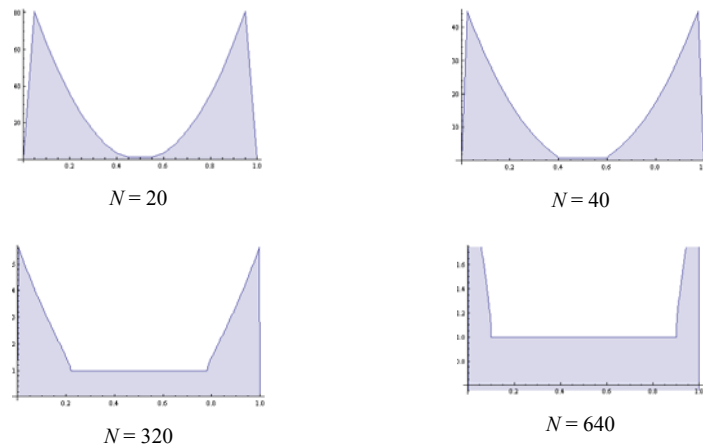

Рис. 3. Значення параметра стабілізації для степеневих базисних функцій МСЕ при кількості скінченних елементів $N = 20, 40, 320, 640$

Як видно з рис. 1 *a, б*, степеневі базисні функції, як і експоненціальні базисні функції, можуть досить точно відтворити структуру розв'язку навіть на сітці з

двадцять скінченних елементів, тоді як розв’язок з використанням лінійних базисних функцій демонструє неприродні осциляції майже у всій досліджуваній області.

Значення параметра стабілізації на кожному скінченному елементі вибирали з умов коректності обчислювальної схеми та з урахуванням даних задачі. У підсумку розподіл значень параметра стабілізації відповідає функції адвективного переносу.

З рис. 3 видно, що в околі внутрішнього шару степеневі базисні функції відтворюють лінійні базисні функції без граничних переходів, як це відбувається у випадку застосування експоненціальних базисних функцій.

Далі подаємо норми похибок апроксимацій різного типу стосовно точного розв’язку задачі (2.1) в просторі $V = H_0^1(\Omega)$. Нехай $u_{h,1}$ – апроксимація розв’язку, яку отримали з використанням лінійних базисних функцій на кроці h , $u_{h,E}$ – апроксимація розв’язку, отримана з використанням експоненціальних базисних функцій на кроці h , $u_{h,\alpha}$ – апроксимація розв’язку, яку одержали з використанням степеневих базисних функцій на кроці h . Крім того, норму в просторі $H_0^1(\Omega)$ обчислюватимемо згідно з формулою (2.3).

Порядок збіжності [4] обчислюємо згідно з формулою

$$p_h = \log_2 \left(\frac{\|u - v_h\|_V}{\|u - v_{h/2}\|_V} \right).$$

Значення похибок у нормі простору $L^2(\Omega)$ наведено у табл. 17, значення похибок у нормі простору V у табл. 18, а порядки збіжності у нормі простору $L^2(\Omega)$ та простору V наведено, відповідно, у табл. 19 і 20.

Таблиця 17

Норми похибок апроксимацій у нормі $L^2(\Omega)$ для лінійних, експоненціальних і степеневих апроксимацій

Крок h	$\ u_{h,1} - u_{h/2,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u_{h,E} - u_{h/2,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u_{h,\alpha} - u_{h/2,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/40	1.00497	9965.49	0.281952
1/80	0.558169	1755.96	0.178945
1/160	0.271885	1101.91	0.101899
1/320	0.11191	1112.76	0.0423447
1/640	0.036648	1352.83	0.00817964
1/1280	0.01011	1781.23	0.01011
1/2560	0.00259931	2433.05	0.00259931
1/5120	0.000654563	3382.45	0.000654563
1/10240	0.000163941	4743.04	0.000163941
1/20480	0.000041004	6679.34	0.000041004

Таблиця 18

Норми похибок апроксимацій у нормі простору V

Крок h	$\ u_{h,1} - u_{h/2,1}\ _V$	$\ u_{h,E} - u_{h/2,E}\ _V$	$\ u_{h,\alpha} - u_{h/2,\alpha}\ _V$
1/40	184.092	$2.52566 \cdot 10^6$	137.13
1/80	198.525	479691	134.315
1/160	191.306	410824	122.189
1/320	156.995	699611	92.2826
1/640	102.742	$1.5863 \cdot 10^6$	47.9941
1/1280	56.6743	$4.05416 \cdot 10^6$	56.6743
1/2560	29.1408	$1.09259 \cdot 10^7$	29.1408
1/5120	14.6764	$3.01831 \cdot 10^7$	14.6764
1/10240	7.35164	$8.43831 \cdot 10^7$	7.35164
1/20480	3.67751	$2.37296 \cdot 10^8$	3.67751

Таблиця 19

Порядки збіжності у нормі $L^2(\Omega)$

p_h при h	$\ u_{h,1} - u_{h/2,1}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u_{h,E} - u_{h/2,E}\ _{L^2(\Omega)}$	$\ u_{h,\alpha} - u_{h/2,\alpha}\ _{L^2(\Omega)}$
1/40	0.848378	2.50468	0.655935
1/80	1.03771	0.672262	0.81238
1/160	1.28066	-0.0141398	1.26688
1/320	1.61053	-0.281844	2.37207
1/640	1.85796	-0.396885	-0.30567
1/1280	1.95958	-0.449894	1.95958
1/2560	1.98952	-0.475305	1.98952
1/5120	1.99736	-0.487743	1.99736
1/10240	1.99934	-0.493893	1.99934

Таблиця 20

Порядки збіжності у нормі $H_0^1(\Omega)$

p_h при h	$\ u_{h,1} - u_{h/2,1}\ _V$	$\ u_{h,E} - u_{h/2,E}\ _V$	$\ u_{h,\alpha} - u_{h/2,\alpha}\ _V$
1/40	-0.108894	2.39649	0.0299187
1/80	0.0534392	0.223583	0.136513
1/160	0.285167	-0.768031	0.40498
1/320	0.611697	-1.18104	0.943202
1/640	0.858252	-1.35373	-0.239839
1/1280	0.959653	-1.43027	0.959653
1/2560	0.989542	-1.46599	0.989542
1/5120	0.997361	-1.48321	0.997361
1/10240	0.999339	-1.49166	0.999339

З наведених результатів випливає, що зі згущенням сітки порядки збіжності степеневих апроксимацій постійно зростають, прямуючи до величин передбачених теоретичним аналізом похибки.

7. ВИСНОВКИ

Аналіз числових результатів свідчить про ефективність застосування степеневих базисних функцій для розв'язування сингулярно-збурених крайових задач адвекції-дифузії, адвекції-дифузії-реакції.

Крім того, степеневі апроксимації для випадку задачі зі змінними коефіцієнтами дають ліпший результат, потребують значно менше пам'яті, ніж експоненціальні апроксимації, а також час обчислень для степеневих апроксимацій менший, ніж для експоненціальних. Ефективність степеневих апроксимацій у випадку зі змінними коефіцієнтами необхідна для розв'язування прикладних задач, адже вітрове поле в центрі баричної системи близьке до нуля тоді як на периферії вітрове поле зростає. Внаслідок того, що степеневі апроксимації мають здатність переходити у лінійні шляхом уникнення граничного переходу, то такі апроксимації здатні відтворити характер розв'язку при рідких сітках і значення похибок суттєво менші, ніж похибки експоненціальних апроксимацій, в яких виродження у лінійні апроксимації відбувається завдяки граничному переходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кіндибалує А. А. Степеневі базисні функції МСЕ для сингулярно збуреної крайової задачі конвекції – дифузії / А. А. Кіндибалує, М. М. Притула // Чотирнадцята міжнародна наукова конференція імені академіка М. Кравчука, 19-21 квітня 2012 р. – Київ: Матеріали конференції. – 2012. – Т. 1. – С. 222.
2. Кіндибалує А. А. Застосування степеневих базисних функцій МСЕ до розв'язування сингулярно збуреної задачі адвекції-дифузії-реакції / А. А. Кіндибалує, М. М. Притула // Матем. Вісник НТШ. – 2012. – Т. 9. – С. 140-157.
3. Кіндибалує А. А. Степеневі базисні функції МСЕ для сингулярно збуреної крайової задачі дифузії-реакції / А. А. Кіндибалує // Міжнародна наукова конференція Сучасні проблеми механіки та математики, 21-25 травня 2013 р. – Львів. – Т. 3. – С. 25-27.
4. Савула Я. Г. Чисельний аналіз задач математичної фізики варіаційними методами / Я. Г. Савула. – Львів, 2004. – 221 с.
5. Сінчук Ю. Експоненціальні апроксимації МСЕ для сингулярно збурених задач конвекції-дифузії реакції / Ю. Сінчук, Г. Шинкаренко // Вісн. Львів. ун-ту, Сер. прикл. матем. та інформ. – 2007. – Вип. 12. – С. 157-169.
6. De Groen P. P. N. Error bounds for exponentially fitted Galerkin methods applied to stiff two-point boundary value problems / P. P. N. De Groen, P. W. Hemker // Numerical Analysis of Singular Perturbations Problems, Hemker P. W., J. J. II. Miller eds. – New York: Academic Press, 1979. – P. 217-249.
7. Hemker P. W. A numerical study of stiff two-point boundary value problems / P. W. Hemker. – Amsterdam: Mathematical Center, 1977. – 178 p.
8. Hughes T. J. R. A simple scheme for developing 'upwind' finite elements / T. J. R. Hughes // Int. J. Numer. Meth. Eng. – 1978. – Vol. 12. – P. 1359-1365.

9. Ross Hans Görg Robust numerical methods for singularly perturbed differential equations. Convection – Diffusion – Reaction and flow problems / Hans Görg Ross, Martin Stynes, Lutz Tobiska. – Springer–Verlag, Berlin Heidelberg, 2008. – 598 p.

Стаття: надійшла до редколегії 22.01.2014

доопрацьована 19.02.2014

прийнята до друку 05.03.2014

ПРИМЕНЕНИЕ СТЕПЕННЫХ БАЗИСНЫХ ФУНКЦИЙ МЕТОДА КОНЕЧНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ДЛЯ СИНГУЛЯРНО ВОЗМУЩЕННЫХ ЗАДАЧ АДВЕКЦИИ – ДИФФУЗИИ – РЕАКЦИИ

Аркадій Кіндибалуєк¹, Г. Шинкаренко^{1,2}

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, e-mail: a.kindybaluk@mail.ru

²Опольський політехнічний університет,
ул. Пружковская, 76, Ополе, 45-758, e-mail: h.shynkarenko@gmail.com

На приємере сингулярно-возмущенных задач адвекции – диффузии и адвекции – диффузии – реакции показана ефективність применения степенных базисных функций. Проанализировано результаты вычислительных схем при разных способах выбора параметра степенных базисных функций. Рассмотрено модельные задачи с постоянными и переменными коэффициентами.

Ключевые слова: метод конечных элементов, стабилизированные схемы, степенные базисные функции, сингулярно возмущенная задача, уравнение адвекции – диффузии, уравнение адвекции – диффузии – реакции.

APPLICATION OF THE POWER BASIS FUNCTIONS OF THE FINITE ELEMENT METHOD FOR SINGULAR PERTURBED PROBLEMS OF ADVECTION – DIFFUSION – REACTION

Arkadii Kindyaliuk¹, H. Shynkarenko^{1,2}

¹Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str, 1, Lviv, 79000, e-mail: a.kindybaluk@mail.ru

²Opole University of Technology,
Prószkowska Str., 76, Opole, 45-758, e-mail: h.shynkarenko@gmail.com

Effectiveness of power basis function has been shown for solving singular-perturbed advection-diffusion-reaction problem. The results of computational scheme by means of power basis functions with different stabilization parameter values have been analyzed. Model problems are considered with constant and variable coefficients.

Key words: Finite Element Method, stabilized schemes, power basis functions, singular perturbed problem, advection – diffusion – reaction equation.